

Marko Snoj: *Slovenski etimološki slovar*. 2., pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan, 2003. XXVII + 1022 str.

Leta 1976 je Nemčija z okoli 2700 slovaropisnimi deli v leksikografskem pogledu veljala za »deželo v razvoju« (tako Schaefer 1981: 5 in 6). Slovenija je potem s svojo bero slovarjev in slovaropisnimi metodami na leksikografski karti sveta prisotna le po zaslugi redkih slovaropisnih projektov, ki postanejo opazni tudi v mednarodnem prostoru. Mednje gotovo sodi slovenski etimološki slovar. Njegovo znanstveno redakcijo pripravljamo že od leta 1939 in je zaenkrat izšla do črke S, celotna poljudna, vendar zato nič manj strokovna, pa je sredi leta 2003 doživela že drugo izdajo. Založba Modrijan je namreč takrat izdala pregledano in dopolnjeno izdajo Snojevega Slovenskega etimološkega slovarja. Dokaz, da je slovar sledil duhu časa in napredku etimološke znanosti, je dejstvo, da je v času od prve izdaje pred šestimi leti (Snoj 1997) narasel za 122 strani oziroma 832 gesel (predvsem mlajših izposojenk in tujk novejšega datuma), vključil nove etimološke razlage, praslovanske, slovanske in nekatere praindoevropske rekonstrukcije opremil z naglasi, se prilagodil trilingalistični teoriji, dodal opis pomena pri tujkah ter odpravil najdene napake in pomanjkljivosti prve izdaje, kot beremo na strani XV s. Po tehnični plati delo presenetljivo dobro odgovarja na pet ključnih leksikografskih vprašanj: *kdo, kaj, kdaj, za koga* in *s kakšnim namenom* (gl. Schaefer 1981: 9), ki jim bo v nadaljevanju sledil tudi ta prispevek.

Avtor slovarja je predstavnik linije primerjalnih jezikoslovcev, ki slovi po kvaliteti refleksije, širini pregleda in globini uvida. Preko Bezlaja in Čopa sega nazaj do Oštirja in ima tako za sabo že skoraj stoletno vajo v sistematičnem primerjanju in opisovanju glasoslovnih in morfoloških podrobnosti. Našo etimologijo je razvila v prvovrstno znanstveno vedo, ki za razliko od intuitivnih zaznav naključnih podobnosti ali resničnih sorodnosti med jeziki deluje kot celovit in z rabo prečiščen sistem pravil.

Slovar razlaga izvor in prvotni pomen besednih družin, ki danes predstavljajo osrednje besedje slovenskega knjižnega jezika. Kot beremo v Uvodu na strani III, je izbor določala le raba besede, zvrstna označenost nanj ni imela nobenega vpliva. Zaradi upoštevanja tega načela, ki na široko odpre vrata tujkam in izposojenkam, pogovornim izrazom in celo neologizmom, in zaradi zmerne vključevanja podatkov o besedni družini, pri katerem se avtor v prid razumnemu obsegu in preglednosti odpove kopičenju vsega, kar bi se dalo navesti, izbor besedja deluje presenetljivo sveže in aktualno. Iz istega razloga se tudi razlikuje od Bezlajevega Etimološkega slovarja slovenskega jezika (Bezlaj 1977–1995), ki daje prednost knjižni, historični in narečni leksiki. Primerjava gesel pod črko F na primer kaže, da je od 104 gesel pri Bezlaju oziroma 216 pri Snoju le 27 takih, ki so našla milost v očeh obeh slovaropiscev (*fafljati, fajfa, faliti, falot, fant, ferega/feredža, figa, firbec, firmež, fižol, flandra, flanela, flaša, fleten, flinta, frača, frakelj, franža, frata, frfrati, frkati, frnikola, froc, frula, fukati, furija in fužina*), nekaj Bezlajevih gesel pa je pri Snoju navedenih še znotraj drugih gesel ali obratno (na primer *fara* v pomenu 'župnija', *flika, flikniti, flancat, flancáti, flosar, frklja, fucati/fučkati (se)*). Slovarja torej gledata »vsak v svoj kot jezika«, ker je naloga etimologije, kot piše Petersen 1992: 44, pogledati v vse njegove kote in vogale. Razlage skupnega fonda se že zaradi koncepta obeh slovarjev razlikujejo. Pri besedah, ki imajo zanesljivo razlago, je pri Snoju zlasti manj narečnih variant in primerjalnega gradiva, dodani pa so dragoceni podatki o času prvega zapisa v slovenščini. Pri vseh ostalih besedah Snoj poleg tega v skladu z napovedjo »tvega prikazati stvari tako, kot se mu zdijo najbolj verjetne« (str. III), in sicer doda novo razlago (prim. npr. geslo *flaša* v obeh slovarjih),

¹ Pri Bezlaju 1977 *fãnt I*.

spremeni zastarelo (npr. *fant¹*), zmanjša število alternativnih razlag (*falot*), ukine dvome v pravilnost ene od njih (*faliti*) oziroma jih poudari (*frakelj*) ter vneto zasleduje končni izvor in prvotni pomen prevzetih besed (*franža, flinta*).

Sestavljalec, ki ve, kdo in kdaj bo slovar uporabljal, lahko predvideva, kaj bo v njem iskal in se temu prilagaja. Čeprav leksikografi – npr. Schaefer 1981: 93 – zatrjujejo, da med zanesljive uporabnike štejejo le tajnice, šolarji, tujci in lingvisti, Slovenski etimološki slovar ne računa na nobeno od teh skupin posebej. Namenjen je, kot spet beremo na omenjenem mestu, »vsakomur, ki ga zanima, zakaj se kruhu reče *kruh*, vodi *voda*, vinu *vino* in ne kako drugače«, torej najširšemu krogu uporabnikov. Poznavanje izvora besed ima široke možnosti uporabe in poleg strogo znanstvenih so tudi take, ki imajo ideološke implikacije, zato jih je mogoče celo zlorabiti. Sega namreč vse od ljubiteljskega igrčkanja z besedami, preko pričakovanj, da ime ali prvotni pomen lahko odkrijeta kaj o bistvu stvari same, do preganjanja besed, ki nimajo dovolj dolge domovinske pravice, in naivnega določanja sorodnosti jezikov na osnovi posameznih besed ali skupnega dela besednega zaklada, ki potem lahko služi kot argument za dokazovanje etnične sorodnosti. Etimološki slovar je v teh pogledih najvišja avtoriteta, na katero se sploh lahko sklicujemo, zato je odgovornost avtorja velika. Snov se je očitno v polni meri zaveda. Glasovne zakone, ki so, kot piše na strani VI, »edino eksaktno orodje primerjalnega jezikoslovja«, v strnjeni obliki predstavi pri vsaki novi črki pred obravnavo besed, tako da etimologija tudi za laike ni več popolnoma nedoumljiva disciplina, drugi nosilni steber razlage, pomen, pa strogo upošteva in pri manj očitnih prehodih podrobno, včasih že kar enciklopedično razlaga (prim. *oskar, žbica²*). S tem in z izbiro besed, ki bi jih najširši krog uporabnikov lahko v slovarju iskal, se približa »jezikovnih besedil manj vajenim uporabnikom«. Da bi ti slovar lažje razumeli, uvodoma (IV–VI in XXVII) podrobno razloži zgradbo gesel in doda kratek zgodovinski oris položaja slovenščine v krogu indoevropskih jezikovnih sorodnikov. Orisu sledi preglednica članov te družine, umeščeni v čas in prostor ter razdeljeni na satemsko in kentumsko skupino (str. VIII–IX), nato pa še shematski prikaz razvoja indoevropskih fonemov v praslovanske in praslovanskih v slovenske (str. X). Škoda, da je zapleteni razvoj indoevropskih samoglasnikov prikazan v premajhni shemi, v kateri v gosti mreži ni mogoče izslediti vseh praslovanskih refleksov indoevropskih glasov (npr. *o*). Poglavlje Izhodišče, izvor in etimologija (XI–XV) razlaga osnovne pojme in postopke etimologiziranja ter prikazuje plasti in razvojne tendence podedovanih, prevzetih in imitativnih besed. Temu sledi še slovarček nekaterih strokovnih izrazov (XVII–XIX), ki prav tako kot prečrkovanje vsega primerjalnega gradiva v latinico olajšuje komunikacijo med znanostjo in uporabniki.

Pri iskanju odgovora na vprašanje, kaj bo potencialni uporabnik v slovarju iskal, je prenačljena nemara le predpostavka, da bo raba omejena na domače uporabnike, ki glavnino besed tako ali tako razumejo, zaradi česar pomen bolj splošnih in znanih besed ni naveden. Zahtevni tuji uporabniki bodo po njem posegali tudi še potem, ko bo strokovnjakom namenjeni Bezlajev slovar že končan zaradi izvirnega avtorjevega prispevka slovenski etimologiji »v tistih redkih primerih, za katere v dosedanji etimološki literaturi ni najti zadovoljivih razlag in za katere avtor meni, da je našel ustreznejše« (str. IV), pa tudi zaradi primerjanja stališč različnih etimologov v dvomljivih primerih. Tem pomenski obseg besed kot je slovensko *hlastati* ali *treti* ni nujno čisto jasen, čeprav je v etimoloških razlagah lahko celo usoden. Izvirne razlage spoznamo po tem, da za njimi ni citirana nadaljnja etimološka literatura (ibid.). Našle so jih slovenske besede *komaj, kaj, začiniti, muren, postrani, telo, konjederec, lega* (doslej spregledana germanska paralela), pa izposojenke *šabesa, šimbas, vintgar, špetirati se, dur* (razlaga je povzeta po muzikološki literaturi, kar v etimologiji velja za inovativen pristop) ter kalki *kavbojke, konjederec* in (alkoholni) *maček³*, če omenimo le nekaj bolj originalnih. Zaradi njih in zaradi tistih domačih besed, ki jih pri Bezlaju ni ali jih vsaj ne najdemo, ker še niso izdelani indeksi, se izdatek za nakup spleča tudi strokovnjakom. Avtor bi v naslednji izdaji zanje in za vse, ki bi pri razmišljanjih o izvoru

besed radi stopali po manj uhojenih poteh, lahko dodal še indekse rekonstruiranih in v primerjalnem gradivu navedenih oblik.

Vse naše védenje je, kot pravi Petersen 1992: 45, zmes resnice in zmot. Naloga znanstvenika je, da eno loči od drugega – resnice uredi in da v uporabo, zmote pa zavrže. Etimologija ni objektivna znanost, ki bi z lahkoto ločevala zrnje od plev, čeprav ima vsaka beseda svoj izvor, ki se ga – tako spet Petersen – včasih celo »da odkriti, če se stvari lotiš na pravi način«. Snoj se ga loti s precizno metodologijo, ki ne pušča mnogo prostora za ugibanje in špekulacijo. In če velja, da je etimološki slovar dober, kadar ima več dobrih kot slabih etimologij, potem Slovenski etimološki slovar to gotovo je. Še en dokaz za to: po njegovem vzoru je Jiří Rejzek leta 2001 izdal svoj Český etymologický slovník.

LITERATURA

- France BEZLAJ, 1977–1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika I–III*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik; Mladinska knjiga.
- Uwe PETERSEN, 1992: *Rasmus Kristian Rask. Von der Etymologie überhaupt. Eine Einleitung in die Sprachvergleichung*. Tübingen: Narr. (Lingua et traditio; Bd. 11)
- Burkhard SCHAEFER, 1981: *Lexikographie als Praxis und Theorie*. Tübingen: Niemeyer (Reihe germanistische Linguistik; 34).
- Marko SNOJ, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Marina Zorman
Filozofska fakulteta v Ljubljani